

РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ, ДИСКУРСОЛОГІЇ, КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Ольга Бойко

ORCID: 0000-0001-5250-6538

УДК 821.161.1-31

DOI: 10.31558/1815-3070.2025.50.3

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ТЕМРЯВА» В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ФАНТАСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (КОРПУСНИЙ ПІДХІД)

Стаття присвячена аналізу концепту «темрява» в українському фантастичному дискурсі із застосуванням корпусного підходу. Джерельну базу становлять твори з онлайн-платформ «Літавиця» та «Зоряна фортеця». Мета статті – дослідити семантичне наповнення концепту «темрява» у фантастичних текстах після 2000 року. У статті здійснено аналіз ядрових і периферійних лексем, що позначають «темряву», з урахуванням їхніх фізичних, міфопоетичних, метафоричних та екзистенційних характеристик. Дослідження демонструє, що темрява постає як концепт з багатим семантичним потенціалом, уособлюючи хаос, зло, невідоме й водночас матеріалізуючись у художньому тексті через ознаки щільності, всеосяжності, вічності й біоморфізму.

Ключові слова: когнітивний аналіз, корпус текстів, семантика, опозиція.

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF “DARKNESS” IN CONTEMPORARY UKRAINIAN FANTASY DISCOURSE (CORPUS-BASED APPROACH)

The article is devoted to the analysis of the concept of “darkness” in Ukrainian fantasy discourse using a corpus-based approach. The source base consists of works from the online platforms Litavytsia and Zoryana Fortetsia. The aim of the article is to examine the semantic content of the concept of “darkness” in fantasy texts published after 2000. The study analyzes core and peripheral lexemes denoting “darkness,” taking into account their physical, mythopoetic, metaphorical, and existential characteristics. The research demonstrates that darkness functions as a concept with rich semantic potential, embodying chaos, evil, and the unknown, while at the same time materializing in literary texts through the features of density, all-encompassing presence, eternity, and biomorphism.

Keywords: cognitive analysis, text corpus, semantics, opposition, fantasy discourse.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасній когнітивній лінгвістиці спостерігаємо посилений інтерес до аналізу концептів у художньому

Цитування: Бойко О. Особливості реалізації концепту «темрява» в сучасному українському фантастичному дискурсі (корпусний підхід). Лінгвістичні студії Linguistic Studies. 2025. № 50. С. 38–57. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.50.3>

Citation: Boiko O. (2025). Osoblyvosti realizatsii kontseptu «temriava» v suchasnomu ukrainskomu fantastychnomu dyskursi (korpusnyi pidkhid) [Features of the implementation of the concept of “darkness” in contemporary Ukrainian fantasy discourse (corpus-based approach)]. Lnhvistychni studii Linguistic Studies, (50), 38–57. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.50.3>

Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

дискурсі, зокрема в межах жанру фентезі. Проте попри загальний розвиток когнітивного підходу, концепт «темрява» і його опозиція до «світла» залишаються недостатньо дослідженими, особливо в контексті українськомовної фантастичної літератури. Наявні публікації мають фрагментарний характер і стосуються переважно окремих творів чи аспектів концептуальної опозиції «світло/темрява». Комплексного аналізу концепту «темрява» на матеріалі сучасних українських фентезійних текстів наразі не представлено. Водночас темрява як культурно маркований концепт демонструє значну семантичну насиченість, пов'язану як із фізичними, так і з метафізичними уявленнями. У науковому обігу відсутні розвідки, що поєднують корпусний підхід з когнітивним аналізом у вивченні цього концепту. Актуальність дослідження також зумовлена необхідністю виявлення нових тенденцій у мовній репрезентації темряви в контексті посттоталітарного та постколоніального мислення, що актуалізовано в сучасному українському фентезійному дискурсі. У межах цієї статті вперше запропоновано аналіз концепту «темрява» на основі авторського корпусу українськомовних фантастичних текстів, більшість з яких раніше не були предметом лінгвістичного аналізу. Залучення текстів із конкурсних платформ «Літавиця» та «Зоряна фортеця» дає змогу простежити стилістичну та тематичну варіативність авторів різних поколінь і стильових напрямів, що забезпечує широку базу для вивчення концептуальної репрезентації темряви.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз сучасних досліджень в галузі когнітології, присвячених аналізу концептів в художній літературі загалом і в фентезійному дискурсі зокрема показав, що концепт «темрява» чи протиставлення концептів «світло/темрява» наразі недостатньо висвітлені у наукових розвідках. На сьогодні в українськомовному науковому просторі наявні лише декілька публікацій, присвячених цій темі. З-поміж них є розвідки, присвячені фантастичному дискурсу: дослідження А. Гурдуза (Гурдуз 2021), стаття Л. Мініч і О. Гаврилюк, присвячена дослідженню бінарних концептів «світло-темрява» у повісті Галини Пагутяк «Пан у чорному костюмі з блискучими гудзиками» (Мініч та ін. 2024); публікація О. Сазонової і А. Примоченко, у якій проаналізовано особливості міфопоетики слов'янського фентезі в авторській інтерпретації Дари Корній і Тали Владмирової (Сазонова та ін. 2019); стаття І. Фісак, присвячена аналізу дихотомії «світло-темрява» у збірці М. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» (Фісак 2020). Окрім того, у 2018 році було оприлюднено дисертацію на здобуття ступеня кандидата культурологічних наук М. Чумаченко, присвячену дослідженню міфологеми світла і темряви в православній культурній традиції (Чумаченко 2018). Дотичною до нашої теми є публікація Д. Попельнух, в якій висвітлено архетипізацію концепту «ніч» у давньоанглійській мові (Попельнух 2016). Проте, на нашу думку, концептуальна пара «темрява-світло» є однією з базових і ґрунтовних для фантастичного дискурсу, як така, що уособлює собою боротьбу добра і зла. Особливості концепту «світло» у фантастичному дискурсі нами було проаналізовано в одному із попередніх досліджень у співавторстві із А. П. Загнітко (Zahnitko et al 2023). Отже, є підстави стверджувати, що

дослідження концепту «темрява» в українському фантастичному дискурсі наразі є **актуальним**.

Мета і завдання. Мета статті – проаналізувати наповнення концепту «темрява» в українськомовних текстах, які належать до фантастичного дискурсу і були оприлюднені після 2000 року. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: за допомогою словника синонімів визначити лексеми, синонімічні до іменника «темрява» та вибрати їх із заздалегідь створеного корпусу текстів; розподілити вжиток лексем на групи із прямим та переносним значенням; одиниці з переносним значенням класифікувати за характеристикою концепту.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є концепт «темрява», представлений в українськомовних текстах фантастичного дискурсу 2000–2024 років, предметом – лексичні одиниці (іменники та прикметники), що становлять ядро, ближню та дальню периферію наповнення вказаного концепту.

Опис фактичного матеріалу та методів. У створеному нами корпусі текстів на 3441492 токени ядерним є прикметник «темний» (1778 од.), у ближній периферії іменник «темрява» (710), і на дальній периферії іменники «пільма» (58) і «темнота» (11). Більшість із представлених текстів постають предметом аналізу вперше, з-поміж них тексти, завантажені до корпусу на сторінці «Корпусомат» з онлайн-платформ «Літавиця» та «Зоряна фортеця». Названі онлайн-майданчики надають простір для організації конкурсів фантастичних текстів великого та малого обсягу.

У статті використовуємо поєднання загальнонаукових та спеціальних філологічних методів. До загальнонаукових належать аналіз і синтез, класифікація та систематизація, абстрагування й узагальнення, а також метод порівняння, що дало змогу виокремити ключові ознаки концепту та простежити особливості його реалізації. Окрім того, залучено методи корпусного аналізу, який забезпечив опрацювання вибірки фантастичних текстів та статистичний підрахунок лексем; когнітивний і семантичний аналіз, спрямовані на розкриття багатого семантичного потенціалу концепту; міфопоетичний підхід, що дозволив розглянути зв'язки темряви з архетипами й традиційними міфологемами; а також контекстуально-інтерпретаційний аналіз, який дав можливість дослідити функціонування лексем у художніх уривках. Таке поєднання методів уможливило цілісне вивчення концепту «темрява» у сучасному українському фантастичному дискурсі.

Наукова новизна дослідження полягає насамперед у тому, що вперше здійснено цілеспрямований аналіз концепту «темрява» в українському фантастичному дискурсі із застосуванням корпусного підходу та на матеріалі власноруч укладеного корпусу текстів. Уперше запропоновано систематизацію ядерних і периферійних лексем, що позначають темряву, з урахуванням їхніх фізичних, міфопоетичних, метафоричних та екзистенційних характеристик. Крім того, дослідження висвітлює семантичний потенціал концепту «темрява» як багатовимірною концепту, який конкретизовано в художньому тексті через образно-семантичні ознаки щільності, всеосяжності, вічності та біоморфізму.

Теоретична і практична цінність отриманих результатів. Теоретична цінність отриманих результатів полягає в поглибленні лінгвокогнітивних та семантичних досліджень у галузі українського фантастичного дискурсу, адже вперше концепт «темрява» схарактеризовано як цілісну багатовимірну структуру з урахуванням його ядерних і периферійних реалізацій. Це дозволяє уточнити місце концепту в системі бінарних опозицій (світло/темрява, добро/зло) та розширює уявлення про семантичне наповнення художнього тексту.

Практична цінність полягає в можливості використання результатів дослідження у викладанні когнітивної лінгвістики, лексикології та стилістики, а також у подальшій розробці корпусних досліджень української літератури. Матеріали й методика можуть бути застосовані для укладання навчальних посібників, у практиці літературознавчого аналізу й при створенні спеціалізованих корпусів для дослідження інших концептів у сучасному художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Завдання нашої розвідки проаналізувати лексеми, які репрезентують концепт «темрява» з різних аспектів: ядро концепту представляє вживання лексем «темрява, пітьма, темний, темно, темнота» в прямому значенні, на периферії функціують лексеми, які актуалізують езотеричний аспект темряви, зв'язок її зі злом і неосвіченістю, а також найбільший інтерес представляють неочевидні фізичні властивості темряви, репрезентовані в тексті:

- походження темряви, її природа;
- густота і щільність;
- непроглядність;
- температура, матовість, м'якість;
- всеосяжність, експансія;
- непрестанність, вічність;
- біоморфізм і хижість темряви.

Як зазначають Л. Мініч і О. Гаврилюк, «світло і темрява як дві реалії, що позначають дуальність буття, мають великий інформаційний потенціал. Зазвичай вони репрезентують антагоністичні начала. Світло здебільшого інтерпретують як істину, добро, життя, день, порядок тощо. Тоді як темряву співвідносять із поняттями недосконалості, зла, ночі, хаосу» (Мініч та ін. 2024).

М. Чумаченко, характеризуючи світло і темряву, акцентувала: «в екзистенціальному вимірі міфологема світла і темряви пов'язана з питаннями про духовний досвід особистості, її інтенціональність, що потребує виокремлення ключових екзистенціалів, таких як, наприклад, устремління (до сакрального, божественного світла, святості) та відторгнення, відречення (від профанного, інфернальної темряви, гріховності)» (Чумаченко, 2018). Отже, спостерігаємо підхід до аналізу протистояння темряви і світла як до опозиції добра і зла.

Прямі значення ядерних лексем концепту «темрява»

Найбільш поширеним є вжиток лексем «темрява», «темний», «темно» у прямому значенні. Словник української мови в 11 томах подає такі визначення іменника «темрява»: «1. Відсутність світла, освітлення, пітьма, темнота. 2. Темне,

не освітлене або погано освітлене місце, простір». Схожі визначення спостерігаємо і стосовно прикметника «темний»: «1. Позбавлений світла; погано освітлений. Поринулий у темряву, у темноту. 2. Кольором близький до чорного; не ясний. Густий, більш насичений, ніж звичайно» (Словник української мови, н.д.).

Окрім того, лексикографічні дефініції визначають і метафоричні значення: «щось незрозуміле, невідоме»; «відсталість, некультурність, неписьменність» (Жайворонок, 2006). Отже, ядром значень бінарних концептів «світло-темрява» є їхня дефініція як енергії, фізичного явища та навпаки – його відсутності (Мініч та ін. 2024).

Розглянемо декілька прикладів прямого вжитку ядерних лексем концепту «темрява»: *Грозова **темрява** вкрила землю так само несподівано, як і минулої ночі* (Helga 2022). У зазначеній цитаті спостерігаємо вжиток лексеми у другому значенні: кольором близький до чорного.

Подекуди в текстах натрапляємо на нанизування синонімічних означень: *Вона завжди створена з **темного тьмяного** скла, завжди притягує й завжди викликає дискомфорт* (Лір та ін. 2020).

Темрява в переносному значенні

Переносні, метафоричні і міфопоетичні значення концепту «темрява» є більш різноманітними. Як зазначено в «Енциклопедії української символіки», темрява – це «символ нерозвинутих можливостей; відсталості; неосвіченості; аморальності; з іншого боку – символ захисту від лихих сил» (Жайворонок 2006). Як згадувалося вище, темряву можуть співставляти з безоднею (порожнечею), вона може мати певні фізичні властивості або ж набувати біоморфізму, тобто ставати подібною до живих істот.

Розглянемо вказані аспекти детальніше.

Темрява і безодня, порожнеча

В українських фантастичних текстах темряву часто співставляють із безоднею, прірвою, проваллям, що помічено в словосполученнях із прикметником на позначення темного кольору: «чорний» або «темний». Згідно з тлумачним словником української мови, безодню позначають через синонімічні слова: «глибоке провалля; прірва»; лексему «прірва» визначають як «провалля із стрімкими урвищами по краях, велика і глибока яма або яр; стрімке урвище», в той час як «провалля» позначає «глибоку яму, яр, западина, розколина на земній поверхні» (Словник української мови н.д.). Таким чином, «провалля» постає визначальною лексемою для іменників «безодня» і «прірва». У монографії «Знаки української етнокультури» спостерігаємо, що безодню визначено зі знаком рівності до лексем «прірва» і «провалля», але інтерпретовано інакше, аніж у тлумачному словнику: «круте урвище, дуже глибокий (що, здається, не має дна) рів; також глибока яма в річці, морі; за повір'ями, безодня має недсяжну глибину» (Жайворонок 2006).

За нашими спостереженнями, автори дотримуються загальноприйнятого підходу до співставлення темряви і безодні: *Він наважився глянути у вікно. Навкруги – **темрява**. **Чорна безодня*** (Пліхневич 2011); *...кам'яні стежки, а між*

ними шепотіла на тисячі голосів **темна порожнеча** (Серпокрилець 2021); *Все поглинула темна безодня, але віслюк цього не побачив* (Varanchuk 2021). Ще один приклад вжитку цього дієслова спостерігаємо в романі Кшисі Федорович «Все золото твоїх снів»: *Ліхтарики на старих яблунях з перекрученими стовбурами підсвічували його, доки він не вийшов, з галявини, а потім його поглинула чорнична темрява. (...) – Так темрява поглине нас усіх, – прошепотіла ні до кого, та її все ж почули* (Федорович 2021).

Зауважимо, що в наведених вище цитатах темрява набуває ознак біоморфізму, спроможності до поглинання та вербального висловлення, що виражено за допомогою дієслова «поглинула», а також сполучення «шепотіла на тисячі голосів». Більш детально біоморфізм темряви ми розглянемо нижче.

Інколи на заміну «чорному» або «темному» автори використовують прикметник «безпросвітний», що відображає фізичну щільність темряви, яка не пропускає світло: *Для неврів болото – це не безвихідне тванисько чи безпросвітна безодня* (Корній 2013). І, зрештою, темрява постає синонімом порожнечі: *...страх... немає спокою... немає... нічого.. темрява... порожнеча...* (Тимошенко 2008).

Таким чином, підсумуємо, що темряву часто співставляють із поняттям безодні або порожнечі. На нашу думку, це пов'язано з тим, що безодня і порожнеча не наповнені світлом, воно розсіюється у глибині і не дає змоги побачити, чи присутні в безодні предмети або істоти. Єдиним каналом сприйняття інформації залишається слух, але за неможливості побачити джерело звуку реципієнт сприймає темряву як ворожу субстанцію або навіть подекуди живу істоту.

Темний як невідомий

В монографії «Знаки української етнокультури» поняття «темрява» подано зі знаком рівності стосовно понять «темнота» і «тьма», і позначає у прямому значенні відсутність світла, освітлення, у переносному – «щось незрозуміле, невідоме; відсталість, некультурність, неписьменність». Зазначено також, що із темрявою пов'язують розгул лихих сил (Жайворонок 2006).

У фантастичних оповіданнях спостерігаємо використання прикметника «темний» у значенні «невідомий, потаємний, неясний»: – *Свіжого пробудження, Моріце! А відшмагай тебе темна матерія!* (Граф Оман 2023). Темну матерію визначають як таку, що займає простір і має масу, але не взаємодіє зі світлом, через що її важко виявити, її природа невідома. Термін було запропоновано Фріцем Цвіккі у 1934 році (van den Bergh 1999). У процитованому оповіданні термін вжито в якості фразеологічного обороту лайливого характеру; головний герой часто вживає подібні вислови-новотвори із залученням лексем космічної тематики.

...На темний бік міста. «Темний» тут означало не щось винятково зловісне, а лише протилежне, як невидимий людям зворотний бік місяця. Там згромаджувалося все потаємне, мешкали істоти, які мусили покинути стрімко захоплювані людиною місця і ті створіння, які з самого початку належали

міському простору, там химерно вигинався сам простір, творилися чари, купувалися дивні речі, продавалися душі... (Aeshna 2022).

У наведеному фрагменті оповідання автор пояснює значення прикметника «темний», акцентуючи відсутність негативного забарвлення, підкреслюючи зміст як «протилежний, невидимий, потаємний».

У романі «Зворотний бік світла» Дари Корній акцент зміщено, навпаки, на негативну природу темряви, у двох значеннях: негатив як зло, щось погане, і у фотографічному плані: на негативному зображенні світлі частини виглядають темними і навпаки: *хай той зворотний бік темряви виявиться для неї не таким темним, як я думаю!* (Корній 2012).

Смерть, підземне царство

Темрява як уособлення невідомого набуває найбільшої символічної концентрованості, коли йдеться про смерть і підземне царство, як місце, до якого направляються душі після смерті. У різних народів місце посмертного перебування має різницю в символічно-фізичному просторі: на небесах або під землею. Так, царство Аїда перебуває під землею, відповідно, туди не проникає сонце, і взагалі смерть асоціюється з темрявою. Можливо, це пов'язане з прийнятим у християн обрядом поховання тіла у могилу. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон) зазначає географічне положення позасвіття: «Про поділ позагробового життя окремо для добрих і окремо для злих дохристиянських звісток не маємо, — його принесло, певне, Християнство. Але пізніш маємо вже звістки, що царство померлих, ад, знаходиться на Заході, в країні вічної темряви. Трохи пізніш позагробове царство було поділене на Рай для людей добрих, і на Пекло для злих. Рай знаходиться на Небі, а Пекло — під землею» (Митрополит Іларіон 1992). Л. Мініч і О. Гаврилюк зауважують: «концепти “світло-темрява” в повісті набувають значення понять “цей світ-той світ” або ж “світ живих-світ мертвих”. Пітьма стає позначати інфернальний простір» (Мініч та ін. 2024).

Але у проаналізованих фантастичних текстах ми спостерігаємо лише два фрагменти, в яких темрява слугує символом смерті та переходу в інший вимір існування: *Вони назавжди уходять в темряву. Себто зникають, не повертаються* (Сичова 2011); *...наїде всією своєю лютою безпощадною масою, вдавлюючи тіло в безпросвітне підземне царство* (Ручинський 2009). В останній цитаті знову спостерігаємо використання прикметника «безпросвітний».

Темні боги

На противагу світлим богам – Перуну, Дані, Мокоші тощо – в українській міфології існують постаті темних богів. У цьому протиставленні світло/темрява найчастіше постають синонімічною парою для добра і зла. У фантастичних оповіданнях спостерігаємо декілька подібних прикладів: *Усе знадобиться, гребувати нічим – ані Світлом, ані Темрявою, позаяк лютішої Пітьми, ніж принесли окупанти, годі й шукати* (Phantom 2022). В цьому фрагменті слова Світло, Темрява і Пітьма вжито з великої літери, що створює ефект більшого абстрагування та виведення цих концептів на рівень філософсько-екзистенційних. Потрібно зауважити, що автор розрізняє темряву богів і пітьму,

яку несуть окупанти, остання в цьому контексті виступає як «темніша», «гірша», «зліша», така, проти якої можна використати і силу темних богів.

У романі Світлани Тараторіної натрапляємо на згадку про давні вірування народу гмурів: *Беллінг писав, що гмури люто боронять прадавню віру в темних підземних богів* (Тараторіна 2021). Як було згадано вище, підземне царство часто асоціюють з темрявою.

В іншому аналізованому тексті спостерігаємо прямі алюзії до слов'янської міфології та пантеону богів: *коли я звався Ратимером, була жрицею Марени... Темного втілення Дани... Мертвої Води...* (Горностаєва 2009). Розглянемо детальніше обидва протиставлені образи: Дани і Марени. В «Енциклопедії української символіки» зазначено: «Колоритною постаттю в міфах праукраїнців вважається Дана – богиня рік. На думку О. П. Знойка, від її імені походять назви Дніпро, Дунай, Дон, Двіна, бо “да” – це вода, а “на” – неня. Тобто, Дана означає “Вода-мати”. Дана символізувала Непорочну Діву, вічну красу, була дружиною Сонця, її символ – липа» (Жайворонок 2006).

Зауважимо, що в Івана Огієнка Марена не постає темною богинею, її асоціюють із весною і з водою: «Є ще одна стародавня богиня, – це Марена, богиня весни, добре знана у слов'ян, а особливо в українців, її завжди пов'язують з Купайлом, або й звуть жінкою його. Часом Марену в'яжуть з Мокошею. Пам'ять Марени святкували двічі на рік: 1-го березня і вночі з 23-го на 24-го червня (за старим стилем), звичайно святкується разом з Святком Купайла. Свято Марени постало дуже давно, – за чорноморсько-дунайської доби, за родового ладу. Стародавні пам'ятки, часто згадуючи Купайла, ніколи не згадують Марени. В Україні вона міцно зацпилася, а в кінці переродилася на підступну жінку-чарівницю, а то й смерть. Свято Марени святкується над водою, звідси пішла, певне, й її назва Марена, від лат. Магіпіз – морський. Часті й інші фонетичні форми: Морена, Мори́на, Моря́на» (Митрополит Іларіон 1992). Від початку і Морену (Марену), і Мару вважали богинями смерті і часто ототожнювали. Згідно зі слов'янським пантеоном, Мара (Марена) є донькою Лади і Сварога, покровителькою зими, темряви і смерті. У Огієнка спостерігаємо: «Упирі звуться ще Марою, Зморою або Маною, – це вони по ночах душать людей, і взагалі керують на лиху стежку, – звідси пішли наші слова “марити”, “мріяти”» (Митрополит Іларіон 1992). Порівняймо з наступним прикладом: *...він присягнувся служити темній богині Марі. Служив вірно – насилав мор, голод...* (Gradiwa 2023). Отже, можемо зазначити амбівалентність природи Мари (Марени): незважаючи на те, що вона відігравала роль богині весни, пізніше її образ трансформувався і став символізувати смерть.

Отже, вжиток прикметника «темний» у словосполученні «темні боги» у текстах фантастичного дискурсу однозначно позначає «злий», «підземний».

Темрява як уособлення зла

В Енциклопедії символів культури України у статті, присвяченій темряві, спостерігаємо: «Пітьма, введена у світ після того, як з'явилося світло, є регресивною; це так ще й тому, що вона традиційно асоціювалася з принципом зла і з первинними, несублімованими силами. Образ темряви, що

використовується для характеристики людини, виражає своєрідний «субстрат» її пристрастей» (Жайворонок 2006). Співставлення темряви і зла є архетипічним. Підтвердження цієї думки спостерігаємо і на таких прикладах: *І боляче мені, бо ще стільки добра принести він би зміг... – А несе лиш зло! – Та ні, він просто заблукав у темряві душі своєї* (Мацько 2011). У наведеному фрагменті простежуємо пряме протиставлення добро/зло і світло/темрява. Темрява в душі не дає змоги персонажу вийти на прямий шлях, призводить до того, що він заблукав, що і стало причиною того, що він «несе лиш зло». В цьому ж оповіданні, у продовження теми темряви душі, спостерігаємо такий фрагмент: *Це була коротка записка: «Ти в небезпеці **темного шляху**, що сам і обрав»* (там само). Філософсько-екзистенційний вибір персонажа детермінує його подальші вчинки.

Схожий приклад наведено в романі Дари Корній: *І враз його Сонце вмерло. Темрява, морок у душі, у серці, і відчай* (Корній 2012). Душевні муки героя, спричинені «смертю Сонця», провокують негативні емоції, вербалізовані в тексті як у прямому сенсі: «відчай», так і в метафоричному: «темрява, морок у душі, у серці». В іншому тексті лихі, негативні думки схарактеризовано як темні: *Жену від себе подалі **темні думки*** (Корній та ін. 2018).

Темрява як уособлення зла може характеризувати не тільки психологічний стан персонажів, але й історичні періоди. Порівняймо: *У цій історії було багацько білих п'ятен, були **темні – періоди руїни**, а були і цілком світлі* (Тимошенко 2010); *Скільки років, ні сотні літ, тисячі **темних років** пройшло поки людина піднялася з колін...* (Скорцені 2009).

Отже, темрява як уособлення зла, що бере початок у міфології, може бути трансформована в опис психологічного стану або історичних періодів у розвитку людства.

Боротьба темряви зі світлом

Одним із поширених у літературі сюжетів є боротьба темряви зі світлом, їхнє протистояння, яке знайшло своє відображення у низці сучасних фантастичних творів. Спостерігаємо чітке розмежування і вербалізацію протиставлення: *хто очікував, чим завершиться **боротьба між світлом та темрявою**? Сірі янголи (...) не стали ні на бік світла, ані на бік темряви. Ті, які захотіли служити людям* (Корній та ін. 2015) – у романі «Крила кольору хмар» Дара Корній і Тала Владмирова протиставляють світло і темряву, залишаючи поза ними сірих янголів; натомість у тетралогії «Зворотний бік» «сірі» постають у більш негативному світлі, аніж «чесні» «темні» або «світлі». Протиставлення темряви і світла і детальні описи їхньої боротьби спостерігаємо і в тетралогії «Зворотній бік світів»: *життя, вічність, безсмертя, призначення, **світло-темрява** втратили свою цінність для мене; Темрява ковтала світло, Хаос допомагав темним* (Корній 2016). В останньому фрагменті знову спостерігаємо певні ознаки біоморфізму темряви, її спроможність до поглинання, ковтання. Архетипічне протиставлення світла і темряви як добра і зла є частотним у фантастичних творах: *після того, як планетою пройдуть буревії, як **темрява** почне змагатися зі світлом і програє...* (Тимошенко 2011); *Це був виклик.*

Темний завжди антипод Світлого (violet 2022); *Знову я у темряві із мрією про світло* (Сілівра 2011).

Неосвіченість

Одним із непрямих значень слова «темний» є «неосвічений». Як зазначають Л. Мініч і О. Гаврилук, «подана опозиція утворюється внаслідок низки асоціацій, що позначають інтелектуальні здібності. Так, «світло» – це освіченість, просвітленість, «світла голова», «світило науки» тощо. «Темрява», відповідно, вказує на протилежний вектор розвитку: неосвіченість, пільма, «морок», «темна людина», «темне царство». Варто зазначити, що подані опозиції стосуються не лише сфери освіти, але й загального рівня усвідомленості індивіда» (Мініч та ін. 2024). У відібраному корпусі текстів спостерігаємо лише один вжиток прикметника «темний» у значенні «неосвічений»: *Всі знають, що Бляклі – темні та неграмотні* (Солтис 2024). В цьому фрагменті навмисно наведено синонім «неграмотні», щоб читач зміг розпізнати конотацію.

Характеристики темряви як об'єкта

Фізичні властивості

У фантастичних творах великого та малого обсягу темряву часто схарактеризовано через певні фізичні властивості, такі як густина, щільність та інші. У текстах персонажі цікавляться, що являє собою темрява, наприклад: *Але ми не можемо виміряти темряву. Темрява — це поняття, яким людина називає відсутність світла* (Корній та ін. 2015), *Колись запитувала себе: що таке темрява? Невже лише відсутність світла?* (там само), і далі, у тієї ж авторки, але в іншому творі: *Це не була темрява. Темрява — відсутність світла. Але тут проблески світла наче були* (Корній 2016). У цьому ж романі авторка пропонує своє бачення генезису темряви: *Хаос - батько любові, уявляєш? Він і час створив. Він батько Числобога. Він створив і темряву, і морок, але він створив і день...* (там само).

Окрім того, подекуди автори визначають різновиди темряви: *Є нормальна темрява, а ця — темна від самого її вмісту. Вона не порожня...* (Лір та ін. 2020). У наведеному фрагменті «нормальна» темрява протиставляється своєрідному її концентрату, який, окрім того, містить в собі істот та не-істот.

Розглянемо детальніше фізичні властивості темряви. Відштовхуючись від емпіричного матеріалу, тобто від фрагментів, відібраних із текстів, розрізняємо власне фізичні властивості темряви, які вона перейняла від матеріальних субстратів: густина і щільність, непроглядність, температура, матовість, м'якість. Інша група – часопросторові властивості пільми: її всеосяжність, експансія, непрестанність, вічність. Експансія як намір захопити якомога більше простору близька до біоморфізму, який буде розглянуто окремо.

Густина, щільність, в'язкість

Густина є властивістю речовини, що дорівнює відношенню маси тіла до його об'єму. Є фізичною ознакою будь-якої речовини, з якої складається тіло (Шмиг та ін. 2010). Щільність, у свою чергу, є якісною характеристикою розташування об'єктів – без прогалин, властивість будь-якої множини, яка характеризує кількість елементів, що припадає на одиницю довжини, площі,

об'єму (Щільність, н.д.). Звернемо увагу на те, що з точки зору фізики темрява не є матеріальним об'єктом – вона являє собою «відносну відсутність видимого світла, що сприймається як чорний колір в колірному спектрі» (Яворський та ін. 2005). Отже, ми спостерігаємо надання темряві статусу матеріального об'єкту, який може мати відповідні фізичні властивості. У текстах натрапляємо на вживання як дієслів, так і прикметників на позначення густини, щільності і в'язкості, порівняймо: *З кожним кроком, з кожною подоланою сходинкою темрява гущавіла, ставала щільнішою* (Пшебильський 2011); *...навіть полум'я факелу слабшало під тиском темряви. Пітьма огортала, здаючись **все густішою**, немов скоро її можна буде відчувати на дотик* (Корюненко 2021); *Творця нашого, найтемнішої ночі, найдовшої ночі, **найгустішої** темряви, вітаю вас, славні темні!* (Корній 2016). У наведених прикладах прикметники вжито в різних ступенях порівняння: «щільнішою», «густішою», і, зрештою, вищий ступень порівняння – «найгустішої». Окрім того, наявне дієслово «гущавіла», що вказує на поступовість ущільнення темряви.

В'язкість як фізична властивість є явищем переносу, властивості рідких речовин та газів чинити опір переміщенню одних її частин відносно інших (Константінов та ін. 2002). В'язкість темряви акцентовано в таких прикладах: *Аслан замовк, дивлячись кудись у **в'язку** темряву за вікном* (Грабовська 2021); *Данило дивився в **чорну, тягучу, наче нафта**, темряву широко розплющеними очима...* (там само).

Щільність темряви може бути порушеною: *...пронизало тисячами вогненних променів неблаганне сонце. **Продірявлена темрява** скидалася на сито...* (Чоловська 2009). Окрім того, густина і щільність темряви можуть бути позначені через прикметник «непроникний», який ми не ставимо в один синонімічний ряд із непроглядністю, акцентованою більше на оптичні характеристики, пор.: *Бо коли темрява стає надто **непроникною**, хтось засвічує в небі зорі...* (Корній та ін. 2018).

Отже, характеризуючи густину, щільність і в'язкість темряви, автори переносять на неї властивості рідини; в текстах ці характеристики показані як такі, що з часом стають більш концентрованими, що, на нашу думку, пов'язано з біоморфізмом та експансією темряви стосовно персонажів та навколишнього простору.

Непроглядність є одним із різновидів непроникності, але в оптичному просторі, і її протиставлено видимості. У текстах наявні два фрагменти із вжитком прикметника «непроглядний»: *Двері зі скрипом від'їхали убік. За ними простягалася **непроглядна темрява*** (Кузьменко 2009); *Посеред **непроглядної темряви**, в очах Віри спалахнуло яскраве світло* (Чоловська 2009), а також синонімічних у цьому концептуальному полі як непроглядності, так і непроникності прикметників «цілковитий»: *...не може заснути, хоча їм давно уже ввімкнули **цілковиту темряву*** (Галич 2009) і «абсолютний»: *ступили на освітлену вогнищами і газовими ліхтарями площу з **абсолютної темряви** гвинтових сходів* (Грабовська 2021). Натрапляємо також на «чорнильність» пітьми, як еквівалент її непроглядності: *Світло, до якого шляхи ведуть крізь*

настільки чорнильну пітьму, де навіть ліхтар не помітить, себе не впізна (Лірта ін. 2020).

Температура, матовість, м'якість пітьми

Температура є скалярною фізичною величиною, яка характеризує термодинамічну систему і кількісно виражає інтуїтивне поняття про різний ступінь нагрятості тіл (Callen 1986). Надання пітьмі температурних властивостей, як і властивостей густини, впливає на сприйняття її читачем як матеріального тіла. Залежно від контекста це може бути тверде тіло, щось, що може бути порівняним із покривадлом: *намагаючись затопити все собою, вкрити їх обох цією теплою пітьмою* (Федорович 2021); близьке до рідини: *Порожнеча... Волога та гаряча пітьма...* (Серпокрилець 2021); газоподібне: *Там темрява, чорна і димна, холодна, обпікає, ніби в ній живуть отруйні медузи. Все місто темне і всюди – вони: гасять світло, витягують тепло* (Федорович 2021). Подекуди холод і темнота постають в одному синонімічному ряду: *Вона хоче впасти в провалля холоду і темноти* (Котик 2008). Отже, пітьма може бути як холодною, так і теплою та гарячою, але в будь-якому контексті вона має негативні конотації.

З-поміж поодиноких характеристик спостерігаємо *м'якість* (протилежність твердості як властивості матеріалу протидіяти проникненню в нього іншого тіла (Шмиг та ін. 2010а)): *Далі не можна – бо назавжди загубишся у м'якій пітьмі, пронизаний чарівною мелодією...* (Лев 2008) – в цьому фрагменті *м'якість* пітьми постає в негативному контексті, як така, що призводить до негативних наслідків для персонажа.

Ще одна властивість пітьми, на яку натрапляємо в одному з проаналізованих текстів, є така її оптична характеристика, як **матовість** – протилежність блиску: *Десь у матовій пітьмі шуміли дерева* (Грабовська 2021).

Фізичні властивості пітьми запозичені авторами від властивостей твердих, рідких та газоподібних речовин. У фантастичних текстах пітьма може бути густою, щільною, непроникною, непроглядною, матовою, холодною, теплою або гарячою, м'якою. Проте спостерігаємо, що надання пітьмі фізичних характеристик у більшості прикладів супроводжується негативно-оцінними конотаціями. Матеріалізація пітьми скерована на те, щоб підсилити закладені в ній архетипічні негативні конотації.

Часопросторові властивості

Всеосяжність, експансія

Логічним продовженням дослідження темряви як матеріалізованого об'єкта є аналіз її часопросторового положення. Просторові характеристики пітьми зазвичай акцентують на її прагненні зайняти якомога більше простору. Порівняймо такі приклади: *...до брудного, замурзаного під'їзду, туди, у всеосяжну темряву, нескінченну сирість, світ моху та плісняви* (Пшебильський 2011); *Пітьма... Неосяжна, непоборима пітьма в мені і довкола* (Вихрущ 2009). Словник української мови надає таке визначення: «Неосяжний — який не має видимих меж, дуже великий щодо розміру; неоглядний, неозорий» (Словник української мови, н.д.); «Всеосяжний — який охоплює все, включає в себе все»

(там само). У цих прикладах неосязність п'їтьми впливає на неможливість реципієнта охопити оком, думкою або волею (у синонімічному ряду в тексті стоїть прикметник «непоборима») п'їтьму. Натомість всеосязність – характеристика, яка описує властивості п'їтьми, її скерованість на експансію, захоплення простору. Це особливо наочно відбито в таких прикладах: *Бо з кожним уроком темрява відвойовувала в її душі дедалі більше простору* (Корній 2013), *Ти невдало зупинив мить, Фаусте, говорила вона мені, сидючи на моїй темній кухні, поки темрява виливалася з її очей та затоплювала кімнату* (Федорович 2021). Агресивність і експансивність п'їтьми вербалізовано через дієслова «відвойовувала», «виливалася... та затоплювала».

Матеріалізована у фантастичних текстах темрява прагне не тільки охопити якомога більший простір, але й якомога далі простягнутися на лінії часу – в ідеалі, назавжди, що вербалізовано в текстах через прикметники «вічний», «нескінченний»: *Перетворили їх у бруднокровок, загнавши у вічну темряву, позбавивши їх денного, і взагалі майже будь-якого, світла* (Галич 2009); *...долітала звідкілясь із тих околиць, де вічна темрява* (Корній 2013); *...побачила лише нескінченну темряву* (Грабовська 2021). У попередніх прикладах ми також спостерігали «схильність» п'їтьми до знищення або подавлення світла, що повертає нас до розглянутої теми протистояння темряви і світла як синонімічних до протистояння добра та зла.

Біоморфізм

В одному з попередніх досліджень ми у соавторстві із А. П. Загнітко аналізували біоморфізм світла у фантастичних оповіданнях (Zahnitko et al. 2023). На відміну від попередніх прикладів перенесення властивостей фізичного тіла на темряву, біоморфізм – це надання неживому об'єкту властивостей живого, уособлення. У тексті його вербалізують через дієслова і прикметники, які вказують на особливості, властиві лише живим істотам: спроможність до проявлення емоцій, вербального висловлення, фізіологічних властивостей, таких, як можливість споживати їжу тощо. У проаналізованому корпусі текстів знаходимо декілька прикладів біоморфізму темряви. Так, вона може бути прямо позначена як жива: *Буря вже гуділа живою темрявою...* (Гребенюк 2021), може мати власне тіло: *Проскочивши попід щупальцями, віла пронизала мечем тіло темряви. Але трохи промахнулася, не допавшись до серця чарів* (Птах 2021). Її може бути уособлено в образі чудовиська: *Пітьма, що була чудовиськом, пахла старим листям і травою* (TenDays 2024). Або ж оживлення п'їтьми є імпліцитним, наприклад, у фрагменті *Сергій мовчки дивився, як повільно зникало світло – за мить він залишився наодинці з темрявою* (Тимошенко 2009) лексема *наодинці* впливає на сприйняття реципієнтом темряви як олюдної.

Інші непрямі вказівки на біоморфізм темряви вербалізовано за допомогою лексем на позначення фізичних/фізіологічних властивостей або їхньої акцентованої відсутності: *Трохи по пустирю і перші будівлі, в обіймах німої темряви* (Сичова 2011) – в цьому прикладі п'їтьма не може говорити через те, що вона німа; *...п'їтьма, що обійняла Київ, дивилася на мене* (Пекур 2023).

Найчастіше біоморфні ознаки темряви характеризують її агресивність, хижість, прагнення, як було вказано вище, до експансії, поглинання та знищення світла або живих істот: *...світло втрачає властивості у хижій темряві. Саме ж темне місто має власні **тьмянні вогні, які спричиняють відторгнення...*** (Лір та ін. 2020); *Я починала задихатися, фізично. Темрява мене **душила*** (Корній 2010); *Ніч з'їла день, і темрява **відкрила очі** цим гидким рудим каменюкам* (там само); *В очах помутніло, немов темрява печери пролізла в них і **хоче позбавити мене розуму*** (Корюненко 2021); *Відчуваю, що темрява **от-от впіймає нас...*** (Корній 2013); *У мене таке відчуття, що темрява **от-от схавася, тобто зжере мене*** (там само); *Попереду одна **п'тьма поглинає** іншу* (TOW 2024) – в останньому фрагменті спостерігаємо, що п'тьма є агресивною до власної протилежності, тобто світла, до живих істот, але також і до своїх різновидів.

Висновки та перспективи дослідження. Проведений аналіз концепту «п'тьма/темрява/тьма» дає змогу зробити висновок, що автори фантастичних текстів переносять на темряву властивості матеріальних об'єктів – твердих, рідких або газоподібних. Це такі властивості, як часопросторове розміщення, яке темрява прагне розширити до найширших меж, в ідеалі – бути всюди і завжди; густина, в'язкість, м'якість, матовість, температура. У випадках біоморфізму темряви їй надано «людських» характеристик, здебільшого таких, що характеризують її агресивність. Концепт «темрява» має чітко негативний конотативний характер і його в жодному з прикладів не подано в позитивному контексті, лише в поодиноких випадках один різновид темряви постає менш негативним, аніж інший. Темрява постає у протидії світлу, що в проаналізованих творах є синонімічним боротьбі добра і зла. Окрім того, концепт вербалізовано і в переносних, метафоричних значеннях на позначення смерті, неосвіченості, безодні, зла.

Перспективним вбачаємо подальший аналіз концептуальної картини світу сучасного фантастичного дискурсу, зокрема, його часопросторових характеристик, лімінальних властивостей тощо.

Література

1. Гурдуз, А. Концептуалізм роману «Темний світ. Рівновага» Марини та Сергія Дяченків у сучасному фентезійному полі. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 16. С. 214–219. URL: <https://short-link.me/1bjYn>
[Hurdutz, A. (2021). Kontseptualizm romanu «Temnyi svit. Rivnovaha» Maryny ta Serhiia Diachenkiv u suchasnomu fenteziinomu poli [Conceptualism of the novel “Dark World. Balance” by Maryna and Serhii Diachenko in the modern fantasy field]. *Zakarpats'ki filolohichni studii [Transcarpathian Philological Studies]*. Issue 16. S. 214–219. Available at: <https://short-link.me/1bjYn> (In Ukr.)]
2. Жайворонок, В. В. (2006). Знаки української етнокультури. 591с.
[Zhaivoronok, V. V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury [Signs of Ukrainian ethnoculture]*. 591s. (in Ukr.)]
3. Константінов, Ю. М., Гіжа, О. О. Технічна механіка рідини і газу. Київ: Вища школа.
[Konstantinov, Yu. M., Hizha, O. O. (2002). *Tekhnichna mekhanika ridyny i hazu [Technical mechanics of fluid and gas]*. Kyiv : Vyshcha shkola (in Ukr.)]

4. Митрополит Іларіон (І. Огієнко). Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія. Київ: Обереги, 1992.
[Metropolitan Ilarion (I. Ohienko). (1992). Dokhrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu: istorychno-relihiina monohrafiia [Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people: Historical and religious monograph]. Kyiv: Oberehy (in Ukr.).]
5. Мініч, Л., Гаврилюк, О. Бінарні концепти «світло-темрява» у повісті Галини Пагутяк «Пан у чорному костюмі з блискучими гудзиками». *Folium*. 2024. № 4. С. 223–227. URL: <https://doi.org/10.32782/folium/2024.4.33>
[Minich, L., Havryliuk, O. (2024). Binarni kontsepty «svitlo–temriava» u povisti Halyny Pahutiak «Pan u chornomu kostiumi z blyskuchymy hudzykamy» [Binary concepts «Light–Darkness» in Halyna Pahutiak’s story «The Gentleman in a Black Suit with Shiny Buttons»]. *Folium*. (4), 223–227. Available at: <https://doi.org/10.32782/folium/2024.4.33> (in Ukr.).]
6. Нечуй-Левицький, І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Вид. 2. Київ: Обереги, 1992.
[Nechui-Levytskyi, I. (1992). Svitohliad ukrainskoho narodu. Eskiz ukrainskoi mifolohii [The worldview of the Ukrainian people. Sketch of Ukrainian mythology]. 2nd ed. Kyiv: Oberehy. (in Ukr.).]
7. Попельнух, Д. Архетипізація концепту НІЧ у давньоанглійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2016. Вип. 21. Т. 2. С. 93–95. URL: <https://short-link.me/1bjYF>
[Popel'nukh, D. (2016). Arkhetyvizatsiia kontseptu «Nich» u davnoanhliiskii movi [Archetypization of the concept «Night» in Old English]. In : *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu. Serii: Filolohiia* [Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology]. Vyp. 21, vol. 2, 93–95. Available at: <https://short-link.me/1bjYF> (in Ukr.).]
8. Сазонова, О., Примоченко, А. Особливості міфопоетики слов'янського фентезі в авторській інтерпретації Дари Корній і Тали Владмирової. *Філологічний дискурс*. 2019. №9. С. 158–168. URL: <https://doi.org/10.31475/fil.dys.2019.09.15>
[Sazonova, O., Prymochenko, A. (2019). Osoblyvosti mifopoetyky slov'ianskoho fentezi v avtorskii interpretatsii Dary Kornii i Taly Vladmyrovoy [Features of the mythopoetics of Slavic fantasy in the authorial interpretation of Dara Kornii and Tala Vladmyrova]. *Filolohichnyi dyskurs* [Philological Issue]. (№9), 158 – 168. Available at: <https://doi.org/10.31475/fil.dys.2019.09.15> (in Ukr.).]
9. Словник української мови. Темрява. URL: <https://sum.in.ua/s/temrjava>
[Slovnyk ukrainskoi movy. Temriava [Dictionary of the Ukrainian language. Darkness]. Available at: <https://sum.in.ua/s/temrjava> (in Ukr.).]
10. Ткачик, О., Петрук, Є. Місце квазіреалій у вербалізації концепту POWER у концептуальному просторі англomовної серії фентезі-романів Дж. Р. Р. Мартіна «Пісня льоду та полум'я». *Advanced Linguistics*. 2020. № 5. С. 41–53. URL: <https://al.fl.kpi.ua/article/view/204407>
[Tkachyk, O., Petruk, Ye. (2020). Mistse kvazirealii u verbalizatsii kontseptu POWER u kontseptualnomu prostori anhlomovnoi serii fentezi-romaniv Dzh. R. R. Martina «Pisnia lodu ta polumia» [The place of quasi-realities in the verbalization of the concept POWER in the conceptual space of G. R. R. Martin’s fantasy series «A Song of Ice and Fire»]. *Advanced Linguistics*. (5), 41–53. Available at: <https://al.fl.kpi.ua/article/view/204407> (in Ukr.).]
11. Фісак, І. Динаміка структури художнього образу в аспекті дихотомії «світло–темрява» (на матеріалі повістей збірки «Вечори на хуторі біля Диканьки» М. Гоголя). *Філологічні науки*. 2020. № 26. С. 37–42. URL: <https://doi.org/10.33989/2524-2490.2017.26.191862>
[Fisak, I. (2020). Dynamika struktury khudozhnoho obrazu v aspekti dykhotomii «svitlo–temriava» (na materiali povistei zbirkky «Vechory na khutori bilia Dykanky» M. Hoholia) [Dynamics of the structure of a literary image in the aspect of the dichotomy «Light–Darkness»

- (based on Mykola Hohol's collection «Evenings on a Farm Near Dikanka»)]. *Filolohichni nauky [Philological Sciences]*. (26), 37–42. Available at: <https://doi.org/10.33989/2524-2490.2017.26.191862> (in Ukr.).]
12. Хома, В. Концептуальна метафора як засіб реалізації концепту self-alienation / самовідчуження в англomовному науково-фантастичному дискурсі. *World Science*. 2020. №1(53), Issue 3, 27–33. URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31012020/6908
[Khoma, V. (2020). Kontseptualna metafora yak zasib realizatsii kontseptu self-alienation / samovidchiuzhennia v anhlomovnomu naukovu-fantastychnomu dyskursi [Conceptual metaphor as a means of realizing the concept of self-alienation in English-language science fiction discourse]. *World Science*. №1(53), Issue 3, 27–33. Available at: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31012020/6908 (in Ukr.).]
 13. Чумаченко, М. О. Міфологема світла і темряви в православній культурній традиції : дис... канд. культ. наук. Харківська державна академія культури : Харків, 2018.
[Chumachenko, M. O. (2018). Mifolohema svitla i temriavy v pravoslavni kulturnii tradytsii [Mythologeme of light and darkness in the Orthodox cultural tradition]. Dissertation for the candidate of cultural studies. Kharkivska derzhavna akademiia kultury [Kharkiv State Academy of Culture] : Kharkiv (in Ukr.).]
 14. Шмиг, Р., Боярчук, В., Добрянський, В., Барабаш, В. Густина, питома маса. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури. Львів, 2010. 74 с.
[Shmyh, R., Boiarchuk, V., Dobrianskyi, V., Barabash, V. (2010). Hustyna, pytoma masa. Terminolohichniy slovnyk-dovidnyk z budivnytstva ta arkhitektury [Density, specific mass. Terminological dictionary-reference of construction and architecture]. Lviv, 74. (in Ukr.).]
 15. Шмиг, Р., Боярчук, В., Добрянський, В., Барабаш, В. Твердість. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури. Львів, 2010а. 186 с.
[Shmyh, R., Boiarchuk, V., Dobrianskyi, V., Barabash, V. (2010a). Tverdist'. Terminolohichniy slovnyk-dovidnyk z budivnytstva ta arkhitektury [Hardness. Terminological dictionary-reference of construction and architecture]. Lviv, 186. (In Ukr.).]
 16. Щільність. LibreTexts. URL: <https://short-link.me/1bpMa>
[Shchil'nist' [Density]. LibreTexts. Available at: <https://short-link.me/1bpMa> (in Ukr.).]
 17. Яворський, Б. М., Детлаф, А. А., Лебедев, А. К. Довідник з фізики: для інженерів та студентів вищих навч. закладів. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2005.
[Yavorskyi, B. M., Detlaf, A. A., Lebediev, A. K. (2005). Dovidnyk z fizyky: dlia inzheneriv ta studentiv vyshchikh navch. zakladiv [Handbook of physics: For engineers and university students]. Ternopil : Navchalna knyha-Bohdan (in Ukr.).]
 18. Callen, H. B. (1986). *Thermodynamics and an Introduction to Thermostatistics*. 2nd ed. N. Y. e. a.: John Wiley.
 19. Van den Bergh, S. (1999). The Early History of Dark Matter. *Publications of the Astronomical Society of the Pacific*. 111 (760): 657. doi:10.1086/316369.
 20. Zahnitko A., Boiko O. (2023). Concept LIGHT in Russian fantasy discourse: text-forming potential and structural features (based on the works of Max Frei). *Przegląd Rusycystyczny*. №2 (182). Pp. 180-207. <https://doi.org/10.31261/pr.14556>

Використані джерела

1. Вихрущ, І. Мої останні двері. Зоряна фортеця. 2009. URL <https://short-link.me/16TPa>
[Vykhruhshch, I. (2009). Moi ostanni dveri [My last door]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/16TPa> (in Ukr.).]
2. Галич (Безпалько), У. І настало світло... І було воно добре.... Зоряна фортеця. 2009. URL <https://short-link.me/1bjZ4>
[Halych (Bezpal'ko), U. (2009). I nastalo svitlo... I bulo vono dobre... [And there was light... And it was good...]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bjZ4> (in Ukr.).]

3. Горностаєва, М. Тут вони танцюють. Оповідання. 2009.
[Hornostaieva, M. (2009). Tut vony tantsiiut [Here they dance]. Short story (in Ukr.).]
4. Грабовська, І. Леобург. Два романи в одній книзі. Київ: КМ Букс, 2021.
[Hrabovska, I. (2021). Leoburh. Dva romany v odnii knyzi [Leoburh. Two novels in one book]. Kyiv: KM Buks (in Ukr.).]
5. Граф Оман. На цідилку. Творче об'єднання ЛІТавиця. 2023. URL <https://short-link.me/16TPn>
[Hraf Oman (2023). Na tsidylku [On the strainer]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at : <https://short-link.me/16TPn> (in Ukr.).]
6. Гребенюк, А. Голова хитруна. Зоряна фортеця. 2021. URL <https://short-link.me/16TPA>
[Hrebeniuk, A. (2021). Holova khytruna [The trickster's head]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/16TPA> (in Ukr.).]
7. Дерех, В. Тиждень. Зоряна фортеця. 2009. URL <https://short-link.me/1bjZx>
[Derekh, V. (2009). Tyzhden [The week]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bjZx> (in Ukr.).]
8. Корній, Дара. Гонимарник. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2010.
[Kornii, Dara (2010). Honykhmarnyk [The Chaser of Clouds]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho dozvillia» (in Ukr.).]
9. Корній, Дара. Зворотний бік світла. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2012.
[Kornii, Dara (2012). Zvorotnyi bik svitla [The reverse side of the light]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho dozvillia» (in Ukr.).]
10. Корній, Дара. Зворотний бік світів. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2016.
[Kornii, Dara (2016). Zvorotnyi bik svitiv [The reverse side of the worlds]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho dozvillia» (in Ukr.).]
11. Корній, Дара. Зворотний бік сутіні. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2016.
[Kornii, Dara (2016). Zvorotnyi bik sutini [The reverse side of twilight]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho dozvillia» (in Ukr.).]
12. Корній, Дара. Зворотний бік темряви. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2013.
[Kornii, Dara (2013). Zvorotnyi bik temravu [The reverse side of darkness]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho dozvillia» (in Ukr.).]
13. Корній, Дара. Зірка для тебе. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2013а.
[Kornii, Dara (2013). Zirka dlia tebe [A star for you]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho dozvillia» (in Ukr.).]
14. Корній, Дара. Тому, що ти є. Київ: Фабула, 2012.
[Kornii, Dara (2012). Тому, shcho ty ye [Because you exist]. Kyiv: Fabula (in Ukr.).]
15. Корній, Дара, Владмирова, Тала. Зозулята зими. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2018.
[Kornii, Dara & Vladmyrova, Tala (2018). Zozuliata zymy [The cuckoos of winter]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho dozvillia» (in Ukr.).]
16. Корній, Дара, Владмирова, Тала. Крила кольору хмар. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2015.
[Kornii, Dara & Vladmyrova, Tala (2015). Kryla koloru khmar [Wings the color of clouds]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho dozvillia» (in Ukr.).]
17. Корюненко, В. Уламки втраченого міфу. Зоряна фортеця. 2021. URL <https://short-link.me/1bjZF>
[Koriunencko, V. (2021). Ulamky vtrachenoho mifu [Fragments of a Lost Myth]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bjZF> (in Ukr.).]

18. Котик, Р. Місячна соната. Зоряна фортеця. 2008. URL <https://short-link.me/16TP->
[Kotyky, R. (2008). Misiachna sonata [Moonlight Sonata]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/16TP-> (in Ukr.).]
19. Кузьменко, Д. Несподівані двері. Зоряна фортеця. 2009. URL <https://short-link.me/1bjZZ>
[Kuzmenko, D. (2009). Nespodivani dveri [Unexpected Doors]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bjZZ> (in Ukr.).]
20. Лев, Л. Остання надія Імператора. Зоряна фортеця. 2008. URL <https://short-link.me/16TQh>
[Lev, L. (2008). Ostannia nadiia Imperatora [The Emperor's Last Hope]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/16TQh> (in Ukr.).]
21. Лір, Є., Федорович, К. Книга вигаданих неістот. Вінниця: Дім Химер, 2020.
[Lir, Ye., Fedorovych, K. (2020). Knyha vyhadanykh neistot [The Book of Imaginary Non-Beings]. Vinnytsia: Dim Khymer (in Ukr.).]
22. Мацько, М. Шлях до істини. Зоряна фортеця. 2011. URL <https://short-link.me/1bk09>
[Matsko, M. (2011). Shliakh do istyny [The Path to Truth]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bk09> (in Ukr.).]
23. Пекур, К. Двері, цвяхи, винна шафа. Творче об'єднання ЛІТавиця. 2023. URL <https://short-link.me/16TQp>
[Pekur, K. (2023). Dveri, tsviakhi, vynna shafa [Doors, Nails, Wine Cabinet]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at : <https://short-link.me/16TQp> (in Ukr.).]
24. Пліхневич, Т. Оболонь-екстрим. Зоряна фортеця. 2011. URL <https://short-link.me/1bk0l>
[Plikhnevych, T. (2011). Obolonskyi ekstryim [Obolon Extreme]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bk0l> (in Ukr.).]
25. Птах. Віла-посестра. Творче об'єднання ЛІТавиця. 2021. URL: <https://short-link.me/1bk0B>
[Ptakh (2021). Vila-posestra [Vila-Sister]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at: <https://short-link.me/1bk0B> (in Ukr.).]
26. Пшебыльський, М. Запис №.... Зоряна фортеця. 2011. URL <https://short-link.me/1bk0H>
[Pzhebyl'skyi, M. (2011). Zapys №... [Entry No...]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bk0H> (in Ukr.).]
27. Ручинський, О. Шкідлива звичка – саме так не жити. Зоряна фортеця. 2009. URL <https://short-link.me/1bk0R>
[Ruchynskyi, O. (2009). Shkidlyva zvychka – same tak ne zhyty [A Bad Habit – Exactly How Not to Live]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bk0R> (in Ukr.).]
28. Серпокрилець. Сходження князя. Творче об'єднання ЛІТавиця. 2021. URL <https://short-link.me/1bk0X>
[Serpokrylets (2021). Skhodzhennia kniazia [The Ascension of the Prince]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at : <https://short-link.me/1bk0X> (in Ukr.).]
29. Сичова (Нижник), В. Резервація. Зоряна фортеця. 2011. URL <https://short-link.me/1bk12>
[Sychova (Nyzhnyk), V. (2011). Rezervatsiia [Reservation]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bk12> (in Ukr.).]
30. Сілівра, І. Попереду вічність. Зоряна фортеця. 2011. URL <https://short-link.me/1bk15>
[Silivra, I. (2011). Poperedu vichnist [Eternity Ahead]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bk15> (in Ukr.).]
31. Скорцені, А. Сотри себе. Зоряна фортеця. 2009. URL <https://short-link.me/1bk1e>
[Skortseni, A. (2009). Stery sebe [Erase Yourself]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bk1e> (in Ukr.).]
32. Солтис, О. ...І від однієї іскри займеться багаття. Творче об'єднання ЛІТавиця. 2024. URL <https://short-link.me/1bk1h>
[Soltys, O. (2024). ...i vid odniiei iskry zaimetsia bahattia [...And from a Single Spark the Bonfire Will Ignite]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at : <https://short-link.me/1bk1h> (in Ukr.).]
33. Тараторіна, С. Лазар. Харків: Віват, 2021.
[Taratorina, S. (2021). Lazarus [Lazarus]. Kharkiv: Vivat (in Ukr.).]

34. Тимошенко, О. Біла вежа. Зоряна фортеця. 2010. URL <https://short-link.me/1bk1m>
[Tymoshenko, O. (2010). Bila vezha [The White Tower]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bk1m> (in Ukr.).]
35. Тимошенко, О. Ближче до зірок. Зоряна фортеця. 2008. URL <https://short-link.me/1bk1B>
[Tymoshenko, O. (2008). Blyzhche do zirok [Closer to the Stars]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bk1B> (in Ukr.).]
36. Тимошенко, О. Зустріч. Зоряна фортеця. 2009. URL <https://short-link.me/1bk1J>
[Tymoshenko, O. (2009). Zustrich [The Meeting]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bk1J> (in Ukr.).]
37. Тимошенко, О. Круговерть часу. Зоряна фортеця. 2011. URL <https://short-link.me/1bk24>
[Tymoshenko, O. (2011). Kruhovert' chasu [The Whirl of Time]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bk24> (in Ukr.).]
38. Фантом. Старий млин. Творче об'єднання ЛІТавиця. 2022. URL <https://short-link.me/1bk2d>
[Phantom (2022). Staryi mlyn [The Old Mill]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at : <https://short-link.me/1bk2d> (in Ukr.).]
39. Федорович, Кшися. Все золото твоїх снів. Вінниця: Дім Химер, 2021.
[Fedorovych, Kshysia (2021). Vse zoloto tvoikh sniv [All the Gold of Your Dreams]. Vinnytsia: Dim Khymer (in Ukr.).]
40. Чоловська, Н. Хроніки синього листка. Зоряна фортеця. 2008. URL <https://short-link.me/16TSV>
[Cholovska, N. (2008). Khroniky synoho lystka [Chronicles of the Blue Leaf]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/16TSV> (in Ukr.).]
41. Чоловська, Н. Déjà vu. Зоряна фортеця. 2009. URL <https://short-link.me/1bk2W>
[Cholovska, N. (2009). Déjà vu [Déjà vu]. Zoryana Fortetsia. Available at : <https://short-link.me/1bk2W> (in Ukr.).]
42. Aeshna (2022). М'яз життя. Творче об'єднання ЛІТавиця. URL <https://short-link.me/16TTe>
[Aeshna (2022). M'iaz zhyttia [The Muscle of Life]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at : <https://short-link.me/16TTe> (in Ukr.).]
43. Baranchuk, A. (2021). Подорож до мрії. Творче об'єднання ЛІТавиця. URL <https://short-link.me/16TTk>
[Baranchuk, A. (2021). Podorozh do mrii [Journey to a Dream]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at : <https://short-link.me/16TTk> (in Ukr.).]
44. Gradiva, Gala (2023). Наречена чаклуна. Творче об'єднання ЛІТавиця. URL <https://short-link.me/1bk3o>
[Gradiva, Gala (2023). Narechena chakluna [The Sorcerer's Bride]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at : <https://short-link.me/1bk3o> (in Ukr.).]
45. Helga (2022). Пиво для Папи. Творче об'єднання ЛІТавиця. URL <https://short-link.me/16TTy>
[Helga (2022). Pyvo dlia Papu [Beer for the Pope]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at : <https://short-link.me/16TTy> (in Ukr.).]
46. TenDays (2024). Одного разу в серпанку. Творче об'єднання ЛІТавиця. URL <https://short-link.me/16TTF>
[TenDays (2024). Odnoho razu v serpanku [Once Upon a Mist]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at : <https://short-link.me/16TTF> (in Ukr.).]
47. TOW (2024). На межі. Творче об'єднання ЛІТавиця. URL <https://short-link.me/1bk3H>
[TOW (2024). Na mezhi [On the Edge]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at : <https://short-link.me/1bk3H> (in Ukr.).]
48. Violet (2022). Нічний футбол. Творче об'єднання ЛІТавиця. URL <https://short-link.me/1bk3V>
[Violet (2022). Nichnyi futbol [Night Football]. Tvorche obiednannia LITavytsia. Available at : <https://short-link.me/1bk3V> (in Ukr.).]

Дата надходження до редакції: 20.07.2025

Дата надходження після доопрацювання: 18.09.2025

Дата затвердження редакцією: 25.09.2025

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF “DARKNESS” IN CONTEMPORARY UKRAINIAN FANTASY DISCOURSE (CORPUS-BASED APPROACH)

Olha Boiko

Faculty of Letter, Ataturk University, Erzurum, Turkey.

Abstract

Background: The article addresses the concept of “darkness” in Ukrainian fantasy discourse through a corpus-based approach. Although “darkness” plays a central role in the binary opposition “light/darkness,” which embodies the struggle between good and evil, its semantic content and functioning remain insufficiently explored in scholarly literature. In Ukrainian academic studies, only a few works touch upon this issue, often in relation to individual texts, which creates the need for a broader and more systematic analysis.

Purpose: The aim of the study is to investigate the semantic content of the concept of “darkness” in Ukrainian fantasy texts published after 2000. To achieve this, the research identifies synonyms of the noun “darkness” using a thesaurus, extracts these lexemes from a precompiled corpus, groups them according to direct and figurative meanings, and classifies figurative uses based on conceptual features.

Results: The analysis shows that both core and peripheral lexemes referring to “darkness” display a wide range of characteristics, including physical, mythopoetic, metaphorical, and existential features. The study demonstrates that “darkness” functions as a multidimensional concept with rich semantic potential, representing chaos, evil, and the unknown.

Discussion: The novelty of the research lies in the application of a self-compiled corpus of contemporary fantasy texts, many of which had not previously been subjected to linguistic analysis. The source base includes works from the online platforms Litavytsia and Zoryana Fortetsia, which provide opportunities for both emerging and experienced authors. The findings contribute to a deeper understanding of how the concept of “darkness” is realized in Ukrainian fantasy discourse and open perspectives for further studies of conceptual binaries in post-totalitarian and post-colonial contexts.

Keywords: cognitive analysis, text corpus, semantics, opposition, fantasy discourse.

Vitae

Olha Boiko holds a PhD in Philology and is a Lecturer at the Faculty of Literature, Atatürk University (Erzurum, Türkiye). Her areas of research interests include corpus-based linguistics, software for linguists, conceptology, intertextuality, fantasy discourse.

Correspondence: boiko.olga.onu@gmail.com

Received: 20.07.2025

Received in revised form: 18.09.2025

Accepted: 25.09.2025